

BERKI ANNA

Adalékok az utolsó Báthoryak Szabolcs megyei történetéhez

A Báthoryak és Szabolcs megye kapcsolatáról az embereknek elsősorban Nyírbátor és Ecsed szokott az eszébe jutni. Ez nem is meglepő, hiszen a nyírbátori várkastély ma is kedvelt turistacélpont, és az ecsedi láp egykori bevehetetlen erődje sem merült még feledésbe. A környéken azonban még számos más település is a család birtokai közé tartozott, mint például a mai megyeszékhely, Nyíregyháza. A két utolsó Báthorynak, a somlyai ág utolsó férfi tagjának, Andrásnak és lányának, Zsófiának is vannak a megyéhez kapcsolódó történetei. András életéről nagyon keveset tudunk, de fiatalságának két ismert forrása közül az egyik épp az ecsedi vár elvesztését mutatja be.¹ Zsófiának pedig férje, II. Rákóczi György halála után gyűlt meg a baja Szabolcs megyével.²

A térségben már a középkortól kezdve több évszázadon át jelen voltak a Báthoryak. Bár a család igazolhatatlan legendáiban az szerepel, hogy egy Vencelin nevű ősiük kapta ezt a birtokot Szent Istvántól, az adományozás legkorábban a XIII. század végén történhetett meg. Az biztos, hogy az első írásos emlék 1326-ból való. Ebben az oklevélben Károly Róbert többek között megerősítette Báthori Bereck fiait korábbi szerzeményeikben ((Nyír)-Bátor, (Mária)-Pócs, Ábrány, Rakamaz), melyek között Nyíregyháza is szerepelt, valamint nekik adományozta (Ó)-Fehértó birtokát. Károly Róbert az utóbbit a Gutkeled nembeli Gotthárd hűtlen fiaitól: Páltól, Jakabtól, Jánostól és rokonuktól, László fia Lászlótól vette el, és a rokon nemzetségbeli Báthori Bereck fiainak, Jánosnak, András budai prépostnak, Lökösnek és Miklósnak adományozta, hogy hűségük miatti korábbi kárait feledtesse.³

A XVI. századra a megye legfőbb földesurainak a Báthoryak számítottak. A két ág (somlyai és ecsedi) tagjai összesen huszonnégy faluban birtokoltak. Nyíregyháza területe kb. fele-fele arányban oszlott meg a két ág között.⁴ A somlyai ágon a XVI. században megkezdődött a leányági öröklés. Az ecsediek része a többi birtokuk sorsát követte. Az ág utolsó férfi tagjának, Báthory Istvánnak 1605-ös halálával somlyai Báthory

¹ SZEPSI LACZKÓ MÁTÉ: Emlékezetre való dolgok. In: Bethlen Gábor krónikásai. Szerk. Makkai László. Budapest, 1980. Gondolat Kiadó, 81. [SZEPSI LACZKÓ, 1980.]

² Nyíregyháza története. Szerk. CSERVENYÁK LÁSZLÓ – MEZŐ ANDRÁS. Nyíregyháza, 1987. Alföldi Nyomda Rt., 50. [CSERVENYÁK, 1987.]

³ CSERVENYÁK, 1987. 13–14.

⁴ CSERVENYÁK, 1987. 35–36.

Gábor, a későbbi fejedelem örökölte.⁵ A rossz emlékezetű uralkodó érdekes módon éppen Ecseden volt nagyon népszerű. 1608-as szabadságlevelében ugyanis mezővárosként említette a települést. Így Ecsed oppidummá vált, ők azonban a pecsétnyomóra már civitast, vagyis várost írtak, ami sok későbbi vitát gerjesztett. Ez azonban Báthory Gábor jó emlékezetén nem változtatott.⁶ Gábortól öccse, a Lengyelországban nevelkedett András kapta meg a területet, de nem sokáig élvezhette ezen javakat, mert 1613-ban az udvar lefoglalta tőle.⁷

A somlyói ág utolsó férfi tagja, Báthory András visszavonultsága miatt kevésbé volt benne a köztudatban. Ezt jól mutatja, hogy Nagy Iván a magyar nemesi családokat bemutató, az utóbbi évszázadban alapműnek számító könyvében Gábort jelzi utolsóként.⁸ A család többi tagja egyébként éppen ezekben az években vesztette életét. A korábbi fejedelem, Zsigmond 1599-ben átadta a hatalmat Báthory Andrásnak, aki szintén a lengyel király, Báthory István unokaöccse volt. Ez az András egyházi karriert épített, warmiai püspök és bíboros volt, azonban egész életében világi hatalomra vágyott. A fejedelemséget nem élvezhette sokáig, mert Mihály havasalföldi vajda váratlanul rátört és András menekülés közben életét vesztette. Halála után Zsigmond sem tudott már Erdélybe visszatérni.⁹ Csehországban élt, 1610-ben letartóztatták, egy évre börtönbe is került, majd 1613-ban meghalt Prágában.¹⁰ A Báthory-család nemzetközi szinten is legismertebb tagja, Erzsébet 1614-ben halt meg. A vele kapcsolatos rémtörténetek (gyilkosságok, vérben fürdés), bár igen népszerűek, teljesen valótlanak, ahogyan azt a legutóbbi kutatások megmutatták.¹¹ A fent említett Gábort 1613-ban ölték meg saját hajdúi. Báthory Anna, Bethlen Gábor fejedelem ellentáborába került, így gyanúsítások áldozata lett. A kivégzést Bethlen kegyelmének köszönhetően végül elkerülte. Lengyelországban és a Királyi Magyarországon élt András öccsénél. Az ő halála után Esterházy Miklós támogatta. Az utolsó információ vele kapcsolatban 1636-os, azt nem tudjuk mikor halhatott meg.¹²

Mint említettem, Báthory András életéről nagyon keveset tudunk. Ismeretes, hogy fiatalon félárva lett. Apja a lengyel király, Báthory István, szintén István nevű unokaöccse volt, aki testvérével a warmiai püspökkel, Andrással Lengyelországban élt.¹³ István az után menekült Lengyelországba, hogy Báthory Zsigmond, a fejedelem megölette István és András testvérét, Boldizsárt 1594-ben. István első felesége, Bebek Zsuzsanna a Lengyelország felé vezető úton vesztette életét. A házaspárnak két gyermeke volt: Gábor, a későbbi fejedelem, és a fent említett Anna. István később újrahá-

⁵ CSERVENYÁK, 1987. 44–45.

⁶ SZÁLLÁSI ÁRPÁD: II. Rákóczi Ferenc és Ecsed. Pécs, 2008. Magyar Tudománytörténeti Intézet, 18.

⁷ CSERVENYÁK, 1987. 45.

⁸ NAGY IVÁN: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest. 1857. Reprint: Budapest, 1987. Helikon Kiadó, 223. [NAGY, 1987.]

⁹ BERKI ANNA: Báthory András, mint warmiai püspök. In: Értéktörtemő tudomány. Nyíregyháza, 2021. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, (Megjelenés alatt.) [BERKI, 2021.]

¹⁰ HORN ILDIKÓ: Báthory András. Budapest, 2002. Új Mandátum, 239. [HORN, 2002.]

¹¹ A témában monográfia is megjelent: LENGYEL TÜNDE – VÁRKONYI GÁBOR: Báthory Erzsébet. Egy asszony élete. Budapest, 2010. General Press Kiadó.

¹² HORN, 2002. 239–240.

¹³ BERKI, 2021.

zasodott. A porosz elit egyik legjelentősebb családjából származó Zofia Kostkát vette el, akitől 1597-ben megszületett András névre keresztelt fia. István 1601-ben váratlanul meghalt, így fia nagyon fiatalon félárva lett.¹⁴ Lakóhelyük tekintetében annyit tudunk, hogy Zofia Kostka 1608-ban állandó jelleggel elköltözött Wysockoba, mert közel szeretett volna élni nővéréhez, Annához, aki a jaroslawi bencés kolostorban volt főnöknő.¹⁵

András fiatalkoráról két forrás áll rendelkezésünkre. Lengyelországi tanulmányai-val kapcsolatban a krakkói Jagelló Egyetem Levéltárában sikerült információkra bukkanom. Itt található ugyanis egy latin nyelvű családtörténeti munka, amely szerint András vallási nevelése nem volt sikeres, annak ellenére, hogy a család egyik legjám-borabb tagjának fia volt. Ezért adták be a jaroslawi jezsuita kollégiumba, ahol aztán a kívánt irányba változott a személyisége.¹⁶

A másik adat Szepsi Laczkó Máté visszaemlékezéseiben található. Eszerint az ecsedi birtokhoz éppen csak, hogy hozzájutott fiatalember összeveszett az itteni nemesekkel, annyira, hogy azok átadták a várat a királynak.¹⁷ Jobban megnézve az ügyet, ennél kicsit bonyolultabb a helyzet. Először is figyelembe kell venni, hogy milyen a visszaemlé-kező viszonyulása Báthory Andrásához. Szepsi Laczkó Máté egy kálvinista lelképásztor, Lorántffy Mihály udvari papja volt.¹⁸ Ebből kifolyólag egész művét áthatja a „pápis-tákkal” szembeni ellenszenv. Szepsi Laczkó Máté ellenszenvének másik oka a vegyes házasság. Szerinte a fiatal Báthory viselkedése jól mutatja, hogy milyen negatív követ-kezményekkel járnak az ilyen kapcsolatok. Így ír a fiatalember viselkedéséről: „1613. circa 22. diem decembris, mivel az ifjú Báthori András, a somlyai Báthori István fia, a lengyel asszonytól való, sok injuriákkal és gyalázzal illetött vala minden rendeket Ecsed várában, a magyarokat mind egyaránt a tisztviselőkkel ebeknek mondja vala, és azzal fenyegeti vala, hogy mind kihányja őket a tisztból és a várból és lengyeleket hozna belé, (idegen nemzetből való házasságnak gyümölcse!), mert azok volnának az ő atyafiai mind vér szerént anyjáról s mind vallásáról.”¹⁹ Ilyen körülmények között a szerző teljesen indokoltan látja a sértettek tettét: „Ez okáért, hogy idegen nemzet nem jőne az országba, várat ne okkupálná és nagy háború ne következne belőle: a király képeinek irának a tiszttartók; ki hadait Ecsed vára alá bocsátván”²⁰ elérte, hogy a várat átadják. Báthory András a hadsereg láttán békíteni próbálja a magyarokat, de azok nem tágítanak és így válaszolnak neki: „Nem kellettünk mi az előtt te néked,

¹⁴ HORN, 2002. 238.

¹⁵ KOSTKA, JERZY ANTONI – ROBACZEWSKI, ROMAN: Nieznane fakty z życia Zofii Batorowej z Kostków. Materiały do biografii genealogii i historii rodu Kostów herbu Dąbrowa, 2015. 24. [KOSTKA, 2015]

¹⁶ Archiwum Biblioteki Jagiellońskiej Ms. 79. 107–107v.

¹⁷ Erről röviden Várkonyi is beszámol: II. Rákóczy György esküvője. Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta, a mutatókat készítette: VÁRKONYI GÁBOR. Budapest, 1990. ÉTK Nyomdaüzem, 92. [VÁRKONYI, 1990.], Bartha említi az etnikai problémát is, de hosszasabban nem foglalkozik a forrással. BARTHA KRISZTINA: Az utolsó Báthory. Somlyai Báthory Zsófia életrajza (1628–1680). Belvedere, 2000. 1–2. sz. 7. [BARTHA, 2000.]

¹⁸ Szepsi Laczkó Máté életére ld.: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/sz-77C95/szepi-laczkó-mate-77F6F/> (Letöltés dátuma: 2020. 05. 15.)

¹⁹ SZEPSI LACZKÓ, 1980. 81.

²⁰ Uo. 81.

ebeknek hívtál minket, lengyeleket akartál ide a várba hozni: nem gyermeknek való Ecsed vára, királyé a ház! Andare fore [Kimenni!] Itt nem laksz.”²¹

Az ecsediek viselkedése érthető, hiszen korábban nemhogy nem szenvedtek el sérelmeket a Báthoryaktól, hanem ellenkezőleg, a legjobb viszonyban voltak velük. A család ecsedi ága ugyanis protestáns volt, így az ő idejükben vallási ellentétek nem léptek fel. Kihalásuk után, 1605-ben ecsedi Báthory István halálával a birtokok somlyai Báthory Gáborra szálltak, aki kedvelt volt a környéken. Ezek után valóban letaglózó lehetett a katolikus, Lengyelországban nevelkedett András viselkedése.

Nézzük meg azonban mi is történt itt, ha nem Szepsi Laczkó Máté nézőpontjából közelítünk az eseményekhez. A fiatal Báthory András hazajön, hogy átvegye jogos örökségét, de a helyi nemesek és a saját tisztartói mindenben ellenállnak. A nemesekkel való viszony persze bonyolultabb, de jogilag nem lehet kifogás az ellen, hogy egy földesúr lecserélje az embereit a saját várában. Nem elegáns dolog, de nem is elképzelhetetlen. Amint a részletből láthattuk a fiatal, és ilyen ügyek intézésében vélhetően tapasztalatlan András elég durván reagál ebben a vitában. A tisztartók bosszúja azonban nagyon aránytalan, hiszen elveszik a várat a saját tulajdonosától. A protestáns lelkész természetesen jogosnak próbálja beállítani ezt a tettet, arra hivatkozva, hogy „nagy háború ne következne belőle”. Nehéz komolyan venni, hogy ténylegesen egy egész hadsereg érkezésétől tartottak, akik majd elfoglalják az ország közepén található várat. Bizonyára voltak viták, Báthory András ingerült lett és meggondolatlan dolgokkal fenyegetőzött, de arra láthatóan nem számított, hogy elveszíti a javait.

Érdekes módon a forrás nem tér ki rá, hogy a fenyegetőzésen kívül bármi más bűne lett volna Báthory Andrásnak, márpedig Szepsi Laczkó biztosan összeállította volna a bűnlajstromot, hogy a protestánsok tettét igazolja. Ehhez hozzájön még, hogy a békülni akaró fiatal Báthoryval hogyan beszélnek a forrás szerint a tisztartók, akik felajánlották a várat a királynak. Vannak legalább olyan szemtelenek, mint András volt korábban. Persze a királyi hadakkal a vár alatt már nem lehetne visszakozni, de úgy tűnik, nem is akarnak. Egy mondatot még megér az a szempont is, hogy a király, akinek az idegenektől való félelem és a vallási ellentétek miatt átadták Ecsedet, a katolikus és Habsburg II. Mátyás volt. Nem csoda, hogy a tisztartók és nemesek hiába fogalmazzák meg három pontban a feltételeiket, abból az uralkodó kettőt hamarosan meg is szegett. A feltételek mind az egyházzal és az egyházi vagyonnal kapcsolatosak voltak: „1. Hogy pápista kapitánt soha Ecsedbe nem visznek. 2. Hogy a religiot meg nem háborítják, amelyben Báthori István halála után hagyatott. 3. Hogy amely régi pontificusok reliquiáit úgymint papi drága öltözeteket, oltári ékességeket, arany és ezüst képeket, és a maga bibliotekáját (mely marhák mindöszve lettek volna harminckét szekérrrel) Báthori István az eklésiának testamentomban hagyott volt, azt a testamentom szerént az eklésia dispositiojában hagynák szabadosan.”²² Sajnos nem tudjuk meg a forrásból, hogy a tisztartók a helyükön maradhattak-e, és legalább ennyi haszna lett-e a tettüknek.

²¹ Uo. 81.

²² SZEPSI LACZKÓ, 1980. 81.

András nemcsak, hogy lengyel anyától származott, de lengyel nőt is vett feleségül. Ezzel kapcsolatban több tévedést is tisztázni kellett a legutóbbi kutatásoknak. Több helyen is az szerepelt, hogy Anna Zakrzewska lánya Jadwiga, egy bizonyos Lubstowski (magyar művekben Luptovszky) felesége lett, aki özvegyként zárdába vonult.²³ Annát sokáig a család von Felden ágához tartozónak vélték.²⁴ Ma már biztosan tudjuk, hogy Anna Zakrzewska h. Ogończyk²⁵ Wojciech Lubstowski özvegyeként házasodott össze Báthory Andrással.²⁶ Kutatásaim során nagy meglepetéssel tapasztaltam, hogy a magyar szakirodalomban bigott katolikusként bemutatott Anna rokonai közül többen is protestánsok voltak. Wojciechról Niesiecki írja, hogy „távol volt a katolikus vallástól”,²⁷ Filipp pedig a Zakrzewskik udvarához tartozó összes templomi kincset átadta a protestánsoknak, valamint szétszedette és eladta a szentélyt. A helyi katolikusok így a sędzini templomba jártak. Az erről tudósító forrás szerint az egész család a reformációs mozgalomhoz kötődött, amiben tevékenyen részt is vettek.²⁸

András felnőtt életéről sajnos hasonlóan keveset tudunk, mint gyermekkoráról. Jacek Kowalkowski, lengyel történész legutóbbi kutatásai eloszlattak egy korábbi tévedést. Boniecki alapján ugyanis a kutatók úgy tartották, hogy András 1625-ben megkapta a lengyel indigenátust, vagyis honosítást. Ez azonban a szejm jegyzőkönyve alapján nem történt meg, bár az igaz, hogy 1625–27 között a wisznai nemesek fel léptek a szejmikeken ebben az ügyben, arra hivatkozva, hogy Andrásnak lengyel az édesanyja és Lengyelországban nevelkedett.²⁹

Báthory András és Anna Zakrzewska elvonultan éltek, András csak egyszer bukkant fel Bethlen környezetében. Ettől függetlenül a fejedelem halála után szóba került mint lehetséges utód, de ez inkább a Báthoryakról kialakult képnek köszönhető, valójában nem pályázott a fejedelemségre.³⁰ Várkonyi Gábor valószínűsíti, hogy 1621-ben a Báthoryak ellen indult általános támadás miatt Lengyelországba költözött, mivel a magyar és erdélyi politikából kiszorult. Összességében bizonytalan, hogy mikor hol éltek, Szilágyi Sándor, XIX. század végi történész szerint többnyire Lengyelországban voltak, a Báthory Zsófiáról könyvet író Lőcsey Mária a házasság után Somlyót jelöli meg lakhelyükként.³¹ Nagy László úgy tudta, hogy Gábor eltemetése után Erdélyben

²³ NAGY, 1987. 223.; Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana. VII. köt. Warszawa, 1892. 96. [WIELKA ENCYKLOPEDIA, 1892.]

²⁴ Herbarz polski KASPRA NIESIECKIEGO powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. 10. kötet Lipsce, 1845. Breitkopf és Haertel Kiadó, 37. [NIESIECKI, 1845.]

²⁵ Herbu Ogończyk, vagyis az Ogończyk ághoz tartozó. KOWALKOWSKI, JACEK: Testament Andrzeja Batorego z 1599 roku. Komunikaty Mazursko – Warmińskie, 2012. 4. sz. 657. [KOWALKOWSKI, 2012.]

²⁶ URUSKI, SEWERYN: Rodzina herbarz szlachty polskiej. VII. köt. Warszawa, 1910. Gebethener és Wolff Főkönyvesboltja, 108.; NIESIECKI, 1845. 37–38.

²⁷ NIESIECKI, 1845. 32–33.

²⁸ <http://www.zakrzewo.com.pl/cms/23753/historia> (letöltés ideje: 2017.10.10.)

²⁹ KOWALKOWSKI, 2012. 656.

³⁰ HORN, 2002. 240.

³¹ LŐCSEY MÁRIA: Báthory Zsófia 1628–1660. Budapest, 1914. Neuwald Illés utódai Könyvnyomda, 5. [LŐCSEY, 1914.] Lőcsey nem politikai okokat vizsgál, szerinte azért töltöttek egyre több időt Somlyón, mert ez volt az egyik legszebb erdélyi vár, alkalmas volt nagyúri háztartás vezetésére.

voltak.³² Várkonyi úgy véli, hogy a 1630-as évek közepétől tartósan Erdélyben lehetnek. Emiatt a bizonytalanság miatt Várkonyi szerint Zsófia születési helyét és idejét sem lehet pontosan tudni,³³ Lőcsey viszont egy lengyel követjelentésre hivatkozva 1628-at adta meg a lány születési dátumaként.³⁴

Az utolsó férfi családtag, vagyis Báthory András halálával kapcsolatban szintén Kowalkowski ad új és biztos információt. Korábban az 1634-es,³⁵ 1635-ös³⁶ és az 1637-es³⁷ dátumok is szerepeltek. Kowalkowski viszont biztosra veszi, hogy Anna Zakrzewska már özvegy volt 1631-ben, mert így szerepel egy október 28-i grodzki városi oklevélben, egy kocsis vallomásában, amiben Jan Wisniewskinek nem engedték, hogy birtokba vegye Polikát, ami Anna első férje után rá maradt birtoka volt. Andrást nem sokkal később anyja Zofia Kostka követte, aki szintén ekkor veszítette életét.³⁸

Mielőtt az utolsó Báthory-lány történetére rátérnénk, érdemes egy pár szót áldozni féltestvérére, Jadwiga Lubstowskára is, mert a korábban szinte ismeretlen nőről sok új információ látott napvilágot. Lengyel kutatásaim során ugyanis kiderült, hogy a lengyel és a magyar szakirodalom különböző adatokkal rendelkezik a személyével kapcsolatban, és ezek, valamint toruńi helyismereti adatok segítségével életének sok eseményét megismerhetjük. Małgorzata Borkowska széleskörű levéltári kutatásainak köszönhetően kiderült, hogy Jadwiga a toruńi kolostorban volt bencés apáca, illetve, hogy 1641-ben folyamatban volt az ügye az örökségével kapcsolatban. 1643-ban a Mária kongregáció tagja volt. 1654-ben lett priorissza, vagyis a főnöknő helyettese.³⁹ A már említett lengyel enciklopédia szerint Staniatkiban lakott és ott is halt meg.⁴⁰ Ugyanezt a helyet jelöli meg Nagy Iván is, szerinte a magyarosított formában stanguskainak nevezett zárdában halt meg 1681-ben.⁴¹

Az 1655-ös svéd támadást és az azt követő időszakot, melyet Jadwiga is átélt, szerencsénkre nagyon jól dokumentálja a toruńi kolostor krónikája. Tudjuk, hogy az ellenség a kolostort és a kórházat sem kímélte. A nővérek minden vagyonát elvették, nekik pedig el kellett menekülniük. A nővérek azt feltételezték, hogy a toruńi polgárok felbujtására történt ez,⁴² mert a protestáns vezetésű városban nem nézték jó szemmel az apácák tevékenységét. A nővérek a háború után visszatérhettek Toruńba, de eredeti kolostorukat nem tudták újjáépíteni, ezért 1660-ban elindították a Szt. Jakab templom visszaszerzésének ügyét. A főnöknő, Dorota Jankowska, aki a

³² Ezt a verziót veszi át Bartha is. BARTHA, 2000. 7.

³³ VÁRKONYI, 1990. 92.

³⁴ Lőcsey az alábbi helyre hivatkozik: „Trauzner lengyelorsz. követ jelentése. 1643. júl. 16. Erd. Orsz. Eml. X. h. 393. l.” Lásd LŐCSEY, 1914. 5.

³⁵ KOSTKA, 2015. 23.

³⁶ KOSTKA, JERZY ANTONI: *Kostkowie herbu Dąbrowa*. Koszalin, 2010. Polimer Kiadó, 288.

³⁷ KOWALKOWSKI, 2012. 657.

³⁸ Uo. 657.

³⁹ BORKOWSKA, MAŁGORZATA: *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*. 1. köt.: *Polska Zachodnia i Północna*. Warszawa, 2004. DiG Kiadó, 297. A priorissza tisztségre vonatkozó információ Małgorzata Borkowska szíves közlése.

⁴⁰ WIELKA ENCYKLOPEDIA, 1892. 96.

⁴¹ NAGY, 1987. 223.

⁴² *Kronika benedyktynek toruńskich*. Kiad. SZOŁDRSKI, WŁADYSŁAW. Peplin, 1934. Czcionkami Nyomda és Könyvesbolt, 83–84.

krónika szerint igen sokat tett ennek eléréséért, végül nem élhette meg a templom 1667-es átadását. A templomfoglalások ügyének bonyolultságát mutatja ez az eset is. A protestáns toruñiak ugyanis szintén annyira ragaszkodtak ehhez az épülethez, hogy a tárgyalások során egy új templom építését is felajánlották a nővéreknek,⁴³ és végül katonai végrehajtással kellett elvenni tőlük a Szt. Jakab templomot.⁴⁴

Jadwigával kapcsolatban egy homályos magyar kötődésű adatunk van csak. Bizonyos szakirodalmak szerint idős korában testvére, Zsófia mellett élt Munkácson, de ennek alátámasztására egykorú források sajnos nem állnak rendelkezésre.⁴⁵

Visszatérve Báthory Zsófiára, hozzá házassága révén kerültek csak vissza a szabolcsi birtokok. A Habsburgoktól ugyanis 1624-ben Bethlen Gábor kapta meg, akitől unokaöccse, Bethlen István örökölte. Később „a század legnagyobb birtokszerzője”, I. Rákóczi György szerezte meg a területet a linzi béke révén. Báthory Zsófia pedig férje, II. Rákóczi György halála után igazgathatta újra az itteni birtokokat is. A nyíregyházi uradalom később tovább öröklődött I., majd II. Rákóczi Ferenc birtokaként.⁴⁶

Báthory Zsófia és II. Rákóczi György házassága több szempontból is nagyon izgalmas kérdés a történészek számára. Az esküvő Várkonyi Gábor kutatásai nyomán arról híresült el, hogy az áttérésre kényszerített Zsófia nem mondta ki az agent a ceremónia során.⁴⁷ A kortársak és a történészek azóta találgatják, hogy mi lehetett a fiatalok összeboronálásának valódi oka, ha a fejedelmi családban ennyire idegenkedtek egy katolikus menyasszonytól. Márpedig Zsófiát, minden ellenkező, a fiatalok olthatatlan szerelméről szóló információ ellenére, György szülei választották ki. Báthory Zsófia mellett számos érv szólt. Ilyen volt fejedelmi származása és az a szimbolikus jelentés, amit a Báthory név hordozott, egyrészt Erdély önálló politikai törekvéseinek folyamatoságát, másrészt a térségben való összefogást. I. Rákóczi György célja volt az egyre inkább katolizálódó lengyelekkel való jó viszony fenntartása. Szerette volna, ha Lengyelországban kialakul egy Erdély-barát párt.⁴⁸ Bár ezekhez a célokhoz jól illeszkedett Zsófia kiválasztása, azt azért mégsem akarta a fejedelem, hogy a Báthory-család jelentősebb színben tűnjön fel, mint a sajátja, így megtiltotta, hogy az esküvő utáni félórás latin beszédben Báthory fejedelemségét hosszan méltassák.⁴⁹ A lengyelországi célokkal kapcsolatban lett volna előnye annak is, ha Zsófia katolikus marad, hiszen egy királyválasztás esetén növelte volna a Rákócziak esélyeit, azonban az erdélyi kálvinista ellenállás miatt I. Rákóczi György nem választotta ezt a lehetőséget.⁵⁰

A politikai célok mellett I. Rákóczi Györgynek volt egy sokkal prózaibb indoka is. Ezzel a házassággal ugyanis Erdély és Magyarország két legnagyobb magánvagyonra

⁴³ TARGOSZ, KAROLINA: Piórem zakonnicy. Kronikarki w Polsce XVII w. O swoich zakonach w swoich czasach. Kraków, 2002. Czuwajmy Kiadó, 228.

⁴⁴ SALMONOWICZ, STANISLAW: W staropolskim Toruniu (XVI–XVII w.) Studia i szkice. Toruń, 2005. Dom Organizatora, 14.

⁴⁵ LŐCSEY, 1914. 6.

⁴⁶ CSERVENYÁK, 1987. 45.

⁴⁷ VÁRKONYI, 1990. 110.

⁴⁸ Uo. 93–95.

⁴⁹ Uo. 28.

⁵⁰ VÁRKONYI, 1990. 118.

kapcsolódott össze.⁵¹ A fejedelem régóta a fejében forgathatta ennek a frigynek a tervét, mert már 1637-ben összeíratta a Báthory birtokokat.⁵² Tudjuk, hogy I. Rákóczi György birtokszerzési politikája kivívta a kortársak ellenszenvét, Kemény János egyenesen azt írta róla, hogy egy birtokadományt nem írt alá addig, amíg ő háborúban volt, hogy a halála esetén ne kelljen átadnia a területet.⁵³ Feltételezhető, hogy az anyagi indokok legalább olyan fontosak lehettek a számára, mint a politikaiak.

Bár kapcsolatukat megviselte, hogy az ifjú feleségnek vallást kellett váltania, Báthory Zsófia és II. Rákóczi György házassága összességében nem tűnik rossznak a fennmaradt források alapján. A fejedelem haláláról⁵⁴ szóló feljegyzések azt hangsúlyozták, hogy Zsófiát szólongatta, amikor sebesülten feküdt és örült, hogy még utójára láthatta. Végredeleete is szeretetteljes kapcsolatot mutat a házaspár tagjai között: „Kérlek édes Sofikám, az én hozzám való tökéletes szeretetedet holtom után is mutassad meg, kiben nem kételkedünk, nekünk megbocsáss, ha vétettünk volna, az isten dicsőségére vigyázz, az igaz vallásban, kiben velünk éltél, állhatatos légy változatlanul, Ferkót abban neveld, semmi világi dicsőség, félelem attól el ne szakasszon, kire az jó isten segéljen.” Jó emberismeretről és előrelátásról tanúskodik a fejedelem aggodalma az áttéréssel kapcsolatban, hiszen Báthory Zsófia a gyászév letelte után, 1661-ben fiával, I. Rákóczi Ferencsel együtt katolizált.⁵⁵ Már a következő évben betelepítette a jezsuitákat Sárospatakra,⁵⁶ majd 1671-ben átadta nekik a pataki kollégiumot.⁵⁷ Báthory Zsófia is nyilván tisztában volt vele, milyen fontos ez az iskola a reformátusoknak. Azt, hogy sikerült a felekezet érzékeny pontjára tapintania, jól mutatja, hogy azóta is milyen negatívan értékeli őt. Meggyőződésem, hogy ez az iskola átadásának és nem csak a katolikus vallásra való visszatérésének a következménye.⁵⁸ Patakról a diákok és a tanárok Debrecenbe mentek át, de a fejedelemasszony halála után, 1682-ben visszatérhetnek eredeti épületükbe.⁵⁹ Báthory Zsófia Munkács várában halt meg 1680. június 14-én, Kassán temették el a jezsuita templomban.⁶⁰

Báthory Zsófiának az adóügyek miatt gyűlt meg a baja Szabolcs megyével. Nyíregyháza adózási viszonyai ugyanis nagyon kuszák voltak, részben az itt élő hajdúk, részben a korábbi földesúri kedvezmények miatt. A megye azonban nem túl elegáns

⁵¹ Apa és fiú. 1631–1660. Bev. ASZTALOS MIKLÓS. Erdély öröksége V. Budapest, 1994. Akadémiai Kiadó, IX.

⁵² VÁRKONYI GÁBOR: A katolikus menyasszony, Báthory Zsófia és II. Rákóczi György szerelméről. In: Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna I–II. Tanulmányok születésének 400. évfordulójára. Sárospatak, 2000. Sárospataki Rákóczi Múzeum, 85.

⁵³ KEMÉNY JÁNOS önéletírása. In: Kemény János és Bethlen Miklós művei. Budapest, 1980. Szépirodalmi Kiadó, 274.

⁵⁴ II. Rákóczi György a törökök ellen vívott szászfenesi csatában szerzett sérüléseibe halt bele. SZALÁRDI JÁNOS: A szászfenesi csata, II. Rákóczi György haláláról. In: Magyar Passió. 1608–1711. (Forrásgyűjtemény) Szerk. Nagy Gábor. Debrecen, 2000. Tóth Kiadó, 321–322.

⁵⁵ II. RÁKÓCZI GYÖRGY végrendelete. In: Magyar Passió. 1608–1711. (Forrásgyűjtemény) Szerk. Nagy Gábor. Debrecen, 2000. Tóth Kiadó, 319–320. [II. RÁKÓCZI GYÖRGY, 2000.]

⁵⁶ NAGY, 1987. 223.

⁵⁷ II. RÁKÓCZI GYÖRGY, 2000. 320.

⁵⁸ Meg kell jegyezni, hogy a református kötődésű szakirodalomban Zsófia áttérésének a körülményeit nem nehezményezik.

⁵⁹ II. RÁKÓCZI GYÖRGY, 2000. 320.

⁶⁰ NAGY, 1987. 223.

megoldást választott 1660-ban a helyzet rendezésére, ugyanis közvetlenül II. Rákóczi György halála után akarták behajtani a szerintük nekik járó adót. Mivel ez nem sikerült, a szolgabíró egy jobbágy négy ökrét terelte el. A jószágigazgató, Balogh Péter a megyének írt levelében jól megvilágította mi is volt a baj ezzel az eljárással: „várta volna meg a megdicsőült fejedelem ő nagysága testének földbe tételét, az megszomrodott méltóságos fejedelemasszony ő Nagysága szomorúsága ezzel is ne öregbedett volna.” A következő évben az özvegy, Báthory Zsófia már maga írt a megyének az adóügyek miatt. Nehezményezte, hogy nem a törvényeknek megfelelően történt az összeírás. Mivel nem jutott nyugvópontra az ügy, Báthory Zsófia 1662-ben Wesselényi Ferenc nádortól kért segítséget. A nádor írt is a megyének, arra intette őket, hogy tartsák meg a korábbi szokásokat.⁶¹

A II. Rákóczi György halála utáni időszakról még mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy Báthory Zsófiának köszönhető a Rákóczi-vagyon és a család megmentése, egyrészt a török bosszúhadjárat utáni időszakban, másrészt, amikor a Wesselényi-féle összeesküvésbe keveredett fiát mentette meg. Összességében méltán sorolhatjuk őt a magyar nagyasszonyok közé.⁶² Megítélésében sokáig dominált, hogy a protestánsok elleni fellépése és a császárhűsége miatt negatívan tüntették fel a források és a szakirodalom is.⁶³ Születtek azonban a XX. század elején⁶⁴ és a legutóbbi időkben is objektív művek a személyéről.⁶⁵ Az itt bemutatott, az ecsedi vár elvesztésével kapcsolatos történet is kiválóan rámutat, hogy a Báthoryak megítélése mennyire bonyolult. Ebben az esetben András tűnik fel negatív színben, ezért az egyébként szintén katolikus királyt kell hívni, hogy szabadítsa meg tőle a tisztartókat. Egy generációval később viszont Zsófia azért vív ki ellenszenvet, mert hűséges az uralkodóhoz.⁶⁶ Természetesen a politikai környezet változik közben, de úgy tűnik, mintha az utolsó Báthoryak sosem a jó oldalon állnának.

A Szabolcs megyéhez kapcsolódó történetekből is azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ennek a korszaknak a forrásait, és sajnos néha a szakirodalmát is, muszáj mindig a vallási szempont figyelembevételével górcső alá venni, mert a személyes kötődés sokszor befolyásolja a szerzők értékítéletét. Ehhez járul hozzá az a pszichológiai tényező, hogy az emberek szeretnék a történelmi szereplőket fekete-fehérben látni, de ez sem a Báthoryak, sem mások esetében nem reális. A pedagógusok főleg szeretnek azzal érvelni, hogy a fiatalok elé tökéletes példaképeket kell állítani. Meggyőződésem, hogy a diákok akkor is felnéznek az ezt megérdemlő történelmi személyekre, ha az emberi, sokszor esendő oldalukat is látják, és tapasztalom, hogy az ilyen típusú „élet-szerű” történelem sokkal jobban felkelti az érdeklődésüket. Történelmi szempontból pedig kimondottan károsnak tartom, ha bizonyos eseményeket, emberi tulajdonságokat elhallgatunk, hiszen a feladatunk a múlt minden szeletének megismerése és

⁶¹ CSERVENYÁK, 1987. 49–50.

⁶² VÁRKONYI GÁBOR: Ünnepek és hétköznapok. Művelődés és mentalitás a törökkori Magyarországon. Budapest, 2009. General Press Kiadó, 117.

⁶³ BARTHA, 2000. 4.

⁶⁴ Lőcsey Mária munkája a kortárs szakirodalmat is nagyon objektíven mutatja be.

⁶⁵ Ilyen Bartha Krisztina cikke.

⁶⁶ BARTHA, 2000. 4.

minél objektívebb bemutatása. Ha megnézzük Báthory Zsófia élettörténetét, rengeteg szerepben láthatjuk őt, melyeket utólag értékelhetünk negatívnak. Konvertitaként bosszút állt a reformátusokon, anyósként kiállhatatlan volt, de fontos látnunk, hogy senki nem védte meg, amikor fiatal feleségként vallásának elhagyására kényszerítették, és bármilyen áldozatot meghozott, hogy az összeesküvésbe keveredett fia életét megmentse. Ez az összetett kép pedig sokkal izgalmasabb, mint egyszerűen jónak vagy rossznak bélyegezni valakit.